МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, СПОРТУ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Регіональна політика держави в умовах реформування суспільства

Здобувача вищої освіти II курсу, МПА-22-1 групи,
спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування,
освітня програма «Регіональне управління та самоврядування».

(підпис) Жовнерук Андрій Миколайович
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник Канцур Інна Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри

Керівник освітньо-професійної програми Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публічного управління
протокол від «25» січня 2024 № 4

Т.в.о. завідувача кафедри менеджменту та публічного управління Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр., доцент, професор кафедри

Ірпінь – 2024

Реєстрація № 9 05.02.2024 _____
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки _____ 13.02.2024 _____
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

Результат захисту 4 (добре) / 85 балів 14.02.2024 _____
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: _____ А. А. Варшавець
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії:

_____ А. С. Близнюк
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ Н. В. Грабовенко
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ М. В. Гуєвський
(підпис) (ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії, членів комісії, секретаря,
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
I.Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	10		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	50		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	85		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЄКТС

Оцінка за 100- бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
85	B	4	14.02.2024	

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною	Оцінка за шкалою	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Б	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій та менеджменту
Кафедра соціальної філософії та управління
Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую
Завідувач кафедри соціальної філософії та управління
Л.В. Чупрій
«____» грудня 2022 р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Жовнерука Андрія Миколайовича
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема випускної кваліфікаційної (дипломної) роботи
Регіональна політика держави в умовах реформування суспільства
Затверджена наказом ректора від « 13 » 02. 2023 № 197
2. Строк здачі закінченої роботи 05.02.2024
3. Цільова установка
Мета роботи є демонстрація теоретичних засад забезпечення регіонального розвитку в Україні за допомогою сучасних технологій регіональної політики в державному управлінні та підготовка практичних рекомендацій
Об'єкт дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.
Предметом дослідження є сучасний стан стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.
4. Вихідні дані до роботи
Перелік графічного матеріалу рисунки, таблиці, діаграми: Рис. 1.1. Місце регіональної політики у системі державної соціально-економічної політики України; Рис. 1.2. Стратегічні напрями реформування системи управління розвитком регіонів; *Таблиця 2.1.* Показники структури доходів зведеного бюджету Сумської області в період з 2018 по 2022 рр.; *Таблиця 2.2.* Показники рівня фінансової стійкості зведеного бюджету Сумської області в період з 2018 по 2022 рр.; Рис. 3.1. Інфляція в Україні (грудень до грудня попереднього року, %).

Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом) РОЗ
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ, 1.1. М
роль регіональної політики держави в системі державного управлінн
Концептуальні основи формування механізму державного упра
регіональним розвитком; РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНА
ПОЛІТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬ
2.1. Формування та впровадження регіональної політики відновлення в у
2.2. Аналіз стану розвитку регіону в умовах реформування суспільства, РОЗ
НАПРЯМКИ ПОТЕНЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання		Пр
		За планом	Фактично	
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	28.11.2022	28.11.22	
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	26.06.2023	26.06.23	
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	20.12.2023	20.12.23	
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	25.12.2023	25.12.23	
5.	Підготовка вступу та формування висновків, списку літературних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ та подання її керівнику	28.12.2023	28.12.23	
6.	Доопрацювання робити з урахуванням зауважень керівника	до 15.01.2024	15.01.24	
7.	Отримання відгуку керівника	25.01.2024	25.01.24	
8.	Отримання зовнішньої рецензії	29.01.2024	29.01.24	
9.	Попередній захист роботи	18.01.2024 19.01.2024	18.01.24	
10.	Перевірка роботи на унікальність	22.01.2024	22.01.24	
11.	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав.каф.	до 05.02.2024		
12.	Захист роботи	14.02.2024 15.02.2024		

5. Дата видачі завдання «14» 02 2023 р.

6. Керівник випускної кваліфікаційної роботи _____ (підпис) І.Г. Канцур (прізвище, ініціали)

10. Керівник освітньо-професійної програми _____ (підпис) А.С. Близнюк (прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти _____ (підпис) А.М. Жовнерук (прізвище, ініціали)

ANNOTATION

Regional policy of the state in the conditions of reforming society

The purpose of the study is to demonstrate the theoretical foundations of ensuring regional development in Ukraine with the help of modern technologies of regional policy in state administration and to prepare practical recommendations.

In order to realize this goal, it was necessary to perform the following tasks:

- reveal the place and role of the state's regional policy in the state administration system;
- to outline the conceptual foundations of the formation of the mechanism of state management of regional development;
- show the peculiarities of formation and implementation of the regional recovery policy in Ukraine;
- to analyze the state of development of the region in the conditions of reforming society
- to propose directions for the potential recovery of the regions of Ukraine.

The object of the research is social relations that arise in the process of strategic planning of regional development in the administrative and management system of Ukraine.

The subject of the study is the current state of strategic planning of regional development in the administrative and management system of Ukraine.

Based on the results of the research, conclusions were formulated and reasonable proposals were made.

Obtained results. The theoretical provisions developed in the research have been brought to the level of concrete proposals that can be implemented in the domestic practice of state administration regarding the cooperation of authorities, as well as to ensure the teaching of the educational discipline "Public administration and administration", "State and regional administration".

The qualification work contains __69_ pages, _2_ tables, __3_ figures, a list of used sources with _53_ titles.

Keywords: region, challenges, economic growth, development, recovery.

The year of completion of the thesis is 2022-2024.

The year of job protection is 2024..

АНОТАЦІЯ

Регіональна політика держави в умовах реформування суспільства

Метою дослідження є демонстрація теоретичних засад забезпечення регіонального розвитку в Україні за допомогою сучасних технологій регіональної політики в державному управлінні та підготовка практичних рекомендацій.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно було виконати такі *завдання*:

- розкрити місце та роль регіональної політики держави в системі державного управління;
- окреслити концептуальні основи формування механізму державного управління регіональним розвитком;
- показати особливості формування та впровадження регіональної політики відновлення в Україні;
- проаналізувати стану розвитку регіону в умовах реформування суспільства
- запропонувати напрями потенційного відновлення регіонів України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.

Предметом дослідження є сучасний стан стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.

За результатами дослідження сформульовано висновки та зроблено обгрунтовані пропозиції.

Одержані результати Розроблені в дослідженні теоретичні положення доведені до рівня конкретних пропозицій можуть бути реалізовані у вітчизняній практиці державного управління щодо співпраці органів влади, також для забезпечення викладання навчальної дисципліни «Публічне управління та адміністрування», «Державне та регіональне управління».

Кваліфікаційна робота містить __69_ сторінок, _2_таблиці, __3_рисунки, список використаних джерел з _53_найменування.

Ключові слова: регіон, виклики, економічне зростання, розвиток, відновлення.

Рік виконання дипломної роботи 2022-2024.

Рік захисту роботи 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП **10**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ **13**

1.1. Місце і роль регіональної політики держави в системі державного управління 13

1.2. Концептуальні основи формування механізму державного управління регіональним розвитком 17

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА **29**

2.1. Формування та впровадження регіональної політики відновлення в Україні 29

2.2. Аналіз стану розвитку регіону в умовах реформування суспільства 38

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПОТЕНЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ **46**

ВИСНОВКИ **55**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **60**

ДОДАТКИ **66**

ВСТУП

Актуальність теми У сучасній Україні інтенсивні демократичні, соціальні, державницькі та правові зміни, а також запровадження воєнного стану призвели до суттєвих трансформацій ролі та функцій держави, взаємовідносин між нею та органами державного управління. У зв'язку з цим виникли дві взаємопов'язані проблеми: необхідність побудови незалежної держави та проведення кардинальних реформ у політичній сфері та соціально-економічних відносинах.

Одним із найактуальніших питань є розвиток регіонів, які є центрами соціально-економічної, політичної та культурної системи країни. У регіонах інтенсивно відбиваються суперечності та проблеми економічного і соціального розвитку в цілому.

Невикористаний потенціал органів управління та необхідність підвищення ефективності управлінських функцій у регіонах України зумовлюють координацію стратегічного процесу ефективного використання регіональних ресурсів і створення сприятливих умов для підвищення якості життя населення. Це є підставою для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, реалізації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом та його державами-членами, запровадження Національної стратегії "Цілі сталого розвитку України до 2030 року", Національної стратегії регіонального розвитку до 2027 року, Стратегії сталого розвитку регіонів та населених пунктів до 2027 року. Це пов'язано з необхідністю виконання низки зобов'язань, взятих на себе Україною.

На сьогодні українські регіони розробили певні стратегічні плани, спрямовані на визначення довгострокових цілей розвитку та очікуваних параметрів змін. Обираючи напрямок розвитку та пріоритети соціально-економічного зростання, регіони можуть сконцентруватися на найважливіших напрямах розвитку, одночасно сприяючи підвищенню

ефективності використання регіональних ресурсів, поглибленню спеціалізації, посиленню міжпідприємницької кооперації, створенню регіональних ринків, подоланню міжрегіональної нерівності та багатьом іншим питанням.

Стан і ступінь розробки проблеми в літературі. Вивчення та узагальнення регіональних проблем, а також розроблення комплексних стратегій просторового розвитку є предметом фундаментальних досліджень українських регіонознавців. Основні результати таких досліджень відображено в наукових здобутках зарубіжних науковців: наприклад, Т. Балтіка, Н. Етлінгера, К. Клейнера, К. Моргана, Н. Мураї, К. Нура, М. Портера, Л. Ріса, Р. Розенфельда, Я. Тендлера.

Особливу увагу аналізу засобів державного впливу на розвиток секторів і галузей економіки приділили такі вчені: О. Амосов, В. Бакменко, В. Волотін, О. Дегтяр, В. Ємельянов, Д. Карамельков, Д. Карамельков, В. Волотін, А. Дегтяр. Ємельянов, Д. Карамишев, В. Князєв, Ю. Ковбашук, В. Корженко, М. Корецький, Ю. Куц, М. Латинін, С. Майстро, В. Мамонова, В. Мартиненко, О. Радченко, В. Соловйов, М. Статівка, Ю. Ульянченко та інші.

Проблему ефективного впливу адміністративних структур на розвиток економічного потенціалу регіонів і територій дослідники розглядали як у теоретичному, так і в практичному аспектах: О. Бобровська, Є. Борщук, І. Дегтярьова, І. Дунаєв, І. Жувагін, М. Коваленко, В. Ковальчук, М. Лахижа, Т. Лозинська, Ю. Молодожен, К. Пастух, С. Степаненко та інші присвятили цьому питанню свої праці.

На сьогодні управління регіональним розвитком в Україні неодноразово апробовано на практиці, проте чимало теоретичних, методологічних, правових та організаційних питань залишаються невирішеними, існують певні труднощі у використанні технологій і методів, створенні нових підходів до сучасних реалій.

Метою дослідження є демонстрація теоретичних засад забезпечення регіонального розвитку в Україні за допомогою сучасних технологій

регіональної політики в державному управлінні та підготовка практичних рекомендацій.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно було виконати такі *завдання*:

- розкрити місце та роль регіональної політики держави в системі державного управління;
- окреслити концептуальні основи формування механізму державного управління регіональним розвитком;
- показати особливості формування та впровадження регіональної політики відновлення в Україні;
- проаналізувати стану розвитку регіону в умовах реформування суспільства
- запропонувати напрями потенційного відновлення регіонів України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.

Предметом дослідження є сучасний стан стратегічного планування регіонального розвитку в адміністративно-управлінській системі України.

*База дослідження.*державна політика регіонального відновлення та розвиток Сумської області.

Методи дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становлять загальнонаукові методи та конкретні технології, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах.

Джерелами інформації для дослідження є закони, нормативно-правові акти України, такі як укази президента та постанови кабінету міністрів, правові акти центральних органів управління, програми стратегічного розвитку та матеріали Національного статистичного управління. Також використано результати досліджень відомих наукових установ, монографії, дані міжнародних аналітичних ресурсів та наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Місце і роль регіональної політики держави в системі державного управління

Традиційно національна регіональна політика була спрямована на розроблення і впровадження ефективних механізмів управління економічним, соціальним, культурним та екологічним розвитком регіональної системи на основі гармонізації регіональних і національних інтересів та раціонального використання обмежених ресурсів, наявних на місцевому рівні, і являла собою як комплекс певних заходів. У кожній із цих сфер регіональна політика встановлює цілі та напрями, визначає низку цільових завдань, реалізація яких включає в себе:

- зміцнення соціально-економічних основ держави і збереження її цілісності. Політична, військова, економічна та соціальна безпека; стабільність і збалансованість соціально-економічного розвитку;

- зміцнення конкурентоспроможності та потенційних ресурсів регіону;

- забезпечення розвитку людських ресурсів на регіональному рівні національної економіки;

- створення інституційного середовища для комплексного регіонального розвитку та успішної реалізації структурних реформ на регіональному рівні;

- забезпечення сприятливого та безпечного середовища для всіх, незалежно від місця проживання;

- забезпечення розвитку міжрегіонального співробітництва (міжрегіональне співробітництво, розвиток інтеграційних процесів на міжрегіональному рівні) та ін.

«Основним завданням державної регіональної політики є послідовний гармонійний і сталий (з урахуванням екологічних складників), збалансований соціально-економічний розвиток усіх регіонів задля створення повноцінного середовища для життєдіяльності людини на всій території країни, забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання» [23; 7; 42; 17] .

Регіональна політика всебічно пов'язана з іншими напрямами національної політики, здійснюваної на різних рівнях владних структур. (див. Додаток А).

«Державна політика регіонального розвитку реалізується у спосіб розроблення, ухвалення та практичного втілення Державної стратегії регіонального розвитку, що визначає основні принципи та напрями регіонального розвитку; стратегічні завдання й національні пріоритети регіонального розвитку; враховує особливості розвитку відповідних макрорегіонів (регіонів); визначає механізми та інструменти реалізації Стратегії, заходи стосовно підвищення конкурентоспроможності регіонів тощо. Для виконання цих завдань необхідна політична воля органів влади всіх рівнів, ефективне публічне врядування для активізації місцевої ініціативи й виконання функцій комплексного розвитку регіонів країни. Це викликає об’єктивну потребу в регіональному управлінні, що представляє собою систему цілеспрямованого соціально-політичного впливу і ззовні, і в межах регіону задля отримання очікуваного позитивного політичного й соціально-економічного результату (ефекту), узгодженого із цільовими завданнями, визначеними національною державною регіональною політикою.

Регіон як категорія державного управління (від лат. «regio» – країна, область, простір; «region» – англ.) – визначені законодавством територіальні утворення з системою органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ і Севастополь). Для цілей планування та регіонального розвитку можуть визначатися макрорегіони у складі кількох регіонів чи їх частин, які

характеризуються специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку території» [41].

Відповідно до визначених характеристик регіону система регіонального управління - це система центральних і регіональних органів влади, сукупність функцій, які виконують державні органи, та різноманітних методів і ресурсів, що використовуються для виконання цих функцій, підсистема відносин (прямих і зворотних), що виникають між суб'єктами й акторами регіонального управління в сукупності (див. Додаток Б).

Складність і багаторівневість питань регіонального розвитку (відповідно, регіональної політики та систем регіонального управління) зумовлена тим, що в сучасній регіоналістиці дотепер немає чіткого визначення термінів "регіон", "регіональна політика" та "регіональне управління".

Основне завдання управління регіональним розвитком - "розкрутити" регіональний (місцевий) розвиток та усунути перешкоди, які виникають з об'єктивних або суб'єктивних причин і заважають стабільному розвитку регіону (і країни загалом).

З огляду на складну ієрархічну природу регіональної політики та адміністративної системи регіонального розвитку, необхідно виокремити складові цього процесу, тим самим відійти від "точкового" аналізу впливу держави на функціонування й розвиток регіонального комплексу і перейти до ролі держави в забезпеченні управління регіональним розвитком в умовах ринку. Стає можливим уявити всі компоненти, що системно охоплюють роль держави в забезпеченні управління регіональним розвитком в умовах ринку. У зв'язку з цим важливо сформулювати концепцію реформування системи управління регіональним розвитком в Україні.

«Невід’ємними складниками системи державного управління регіональним розвитком слід визнати такі:

• розроблення та прийняття правових норм регіонального розвитку (інституційно-правове забезпечення функціонування системи державного управління регіональним розвитком);

• визначення стратегічних пріоритетів довгострокового розвитку регіонів – Стратегій регіонального розвитку, індикативного планування (прогнозування), (у т. ч. визначення місця й ролі регіону в розбудові національної економіки;

• координацію державної регіональної політики, що передбачає чіткий розподіл повноважень, усунення дублювання у процесі прийняття управлінських рішень у сфері регіонального розвитку (зокрема, йдеться про необхідність створення та налагодження ефективної діяльності Координаційної ради регіонального розвитку – державного інституту, який дозволить узгодити базові пріоритети й основні зав сів фінансового забезпечення її реалізації тощо);

• здійснення регулярного моніторингу всіх сфер регіонального розвитку (у т. ч. йдеться про вибіркове статистичне обстеження окремих сфер місцевого (регіонального) розвитку, налагодження інформаційного забезпечення як основи для поточного управління, прийняття обґрунтованих державно-управлінських рішень у сфері реалізації державної регіональної політики);

• державне регулювання регіонального розвитку (насамперед це стосується досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, у т. ч. з урахуванням галузевого й секторального підходу» [40].

На регіональному рівні такі заходи найчастіше реалізуються через галузеву політику (наприклад, промисловість, сільське господарство, транспорт, політику зайнятості та доходів);

- державний контроль за реалізацією рішень адміністративної системи регіонального розвитку; врахування змін, що спостерігаються на регіональному рівні, у процесі розроблення та реалізації державної соціально-економічної політики в цілому.

Таким чином, регіональний розвиток на сучасному етапі має низку проблем, які можуть бути розв'язані тільки шляхом зміни інституційного підходу до формування національної регіональної політики та основного механізму її реалізації - національної стратегії регіонального розвитку.

Державне управління регіональним розвитком в Україні має враховувати основні тенденції реформування процесу регіонального розвитку в країнах ЄС. Державна регіональна політика має формуватися в єдиному ключі на певний період часу, а базовим документом має стати національна стратегія регіонального розвитку.

При створенні теоретичної бази для реалізації стратегії доцільно звернутися до досвіду інших країн і проаналізувати механізми пріоритетного формування регіональних стратегій та їх реалізації.

Об'єктом регіонального управління традиційно виступає регіональний соціально-економічний комплекс, особливостями якого є: наявність певних територіальних меж, певний консерватизм соціально-економічного розвитку, зумовлений спеціалізацією виробництва, наявність інфраструктурного забезпечення (дороги, зв'язок, житло, комунальні мережі тощо).

1.2. Концептуальні основи формування механізму державного управління регіональним розвитком

«Стратегічним напрямом інституціональних змін у системі державного управління в Україні є трансформація наявної моделі публічної влади, запровадження принципів децентралізації та субсидіарності, імплементація позитивного зарубіжного досвіду регіонального управління на основі концепції сталого розвитку. З метою конкретизації змісту державного управління на регіональному рівні за умов розвитку ринкових відносин важливо визначити:

по-перше, як формується та реалізується сучасне державне (публічне) управління на регіональному рівні;

по-друге, на основі яких принципів відбувається взаємодія механізмів управління і самоврядування;

по-третє, наскільки доцільним на сьогодні є виокремлення субрегіональних рівнів та яка їх роль у формуванні стратегії сталого розвитку. На основі вирішення наведених завдань можна оцінити рівень керованості будь-яких підсистем державного (публічного) управління. При цьому якісне оновлення механізму державного управління сталим розвитком потребуватиме врахування зовнішніх та внутрішніх факторів раціоналізації державного управління» [41].

Це інституційні реформи, гармонізація українського законодавства із законодавством ЄС, впровадження законодавства найдемократичніших країн-членів ЄС, адаптація внутрішньої правової системи України до європейської правової системи, судова, адміністративна, автономна та багато галузевих реформ. Водночас, щоб перевести розвиток України на європейський вектор, необхідно терміново розв'язати проблему територіальної організації влади шляхом створення досконалого механізму регіонального управління.

«Сучасні теорії регіонального розвитку належать до інтегрованого наукового напряму, що поєднує економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші сфери функціонування регіонів з метою формування системи уявлень про закономірності їх розвитку і функціонування. І. Грицяк, досліджуючи питання місця і ролі регіонального рівня управління в європейському управлінні, констатує, що в багатьох державах-членах ЄС спостерігається ситуація, в якій нові способи організації регіонального управління, що базуються на децентралізації, деконцентрації та застосуванні принципу субсидіарності, запроваджуються з метою вдосконалення ефективності й демократії в управлінні на європейському континенті» [4].

«На основі методології теорії регіонального розвитку є можливість:

1) виявляти тенденції розвитку регіонів;

2) розробити моделі й механізми регіонального розвитку;

3) прогнозувати результати реалізації галузевих і локальних реформ;

4) напрацювати алгоритми реалізації системних реформ» [19].

У межах регіону можливе встановлення оптимального співвідношення між державним управлінням і місцевою автономією, за якого окремі частини державних повноважень можуть бути передані для формування управлінської діяльності автономних об'єднань від імені держави, або суверенні права держави можуть бути трансформовані в автономні повноваження місцевих спільнот. Ще одним моментом, що характеризує правову сутність регіону, є його характеристика як особливого об'єкта управління.

Особливе значення має питання визначення обсягу об'єкта державного контролю над регіональним розвитком. Однак об'єкти управління, як і процеси управління, - це динамічні явища, динаміка яких проявляється в процесах, що відбуваються всередині кожного об'єкта управління.

«Безперечно, держава як носій загальнонаціональних інтересів має відігравати провідну роль у створенні та постійному удосконаленні як концептуальних основ, інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, так і в реалізації конкретних місцевих проєктів і програм» [3].

Однак практика демократизації суспільного життя в багатьох країнах показує, що в міру того, як суспільство стає дедалі різноманітнішим у своїй діяльності, диференційованим та індивідуалізованим у всіх сферах суспільного життя, жоден державний механізм не може бути далеким від інтересів особистості та враховувати місцеві особливості й інші специфічні умови життя в суспільстві.

«З огляду на стратегічний вибір євроінтеграції концептуальні засади реформування регіонального управління в Україні мають відповідати європейським нормам і стандартам територіального управління. Такий підхід дозволить задіяти нові (апробовані світовою практикою) організаційні та інституційні механізми й інструменти реалізації регіональної політики; диверсифікувати джерела, запровадити нові підходи до надання бюджетних

коштів і фінансування регіонального розвитку; розширити можливості регіонів щодо залучення приватного капіталу, коштів міжнародних фондів для фінансування регіональних і міжрегіональних проєктів.

З цією метою важливо здійснити заходи щодо розробки теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо трансформації регіонального управління в умовах реформування владних відносин в Україні та запровадження європейських стандартів врядування» [40; 41].

Такий підхід спрямовує дослідження на реалізацію таких завдань: по-перше, розробити засади застосування європейських стандартів, безпосередньо пов'язаних з принципами демократичного врядування на регіональному рівні в Україні; виявити вплив Спільної регіональної політики ЄС на вдосконалення механізмів регіонального врядування в країнах-членах ЄС; визначити шляхи імплементації європейських стандартів регіонального врядування в управлінську практику України; проаналізувати інституційне та інструментальне забезпечення реформування системи регіонального врядування в Україні.

«Закон України «Про засади державної регіональної політики» визначає регіональний розвиток як процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах. У тексті закону підхід до детермінації поняття регіону як території АРК, області, м. Києва та м. Севастополя фактично відтворює попередній (з 2005 р.) концепт регіонального розвитку, закріплений Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів»»[27].

Водночас варто наголосити, що ефективне регіональне управління є ключовим елементом збереження національної цілісності, високого авторитету на міжнародній арені та довіри до себе як до партнера в міждержавних відносинах. Тому особливого значення набуває здатність систем управління адаптуватися до динамічних змін соціально-політичної ситуації з урахуванням реальних потреб і перспектив регіонального розвитку.

Центральними проблемами формування раціональних механізмів регіонального управління в контексті політики сталого розвитку є використання застарілих організаційних механізмів регіонального управління, асиметрія процесу трансформації в системі інститутів місцевого самоврядування, асиметрія процесу трансформації в системі інститутів місцевого самоврядування. Це центральне питання формування системи.

Існують три основні проблеми, які є головними причинами відсутності модельного закону про адаптацію зарубіжного досвіду: асиметрія процесу трансформації в системі місцевого самоврядування, відсутність нормативної бази регіонального управління та відсутність модельного закону про адаптацію зарубіжного досвіду. Це елементи, які не дають змоги забезпечити належну ефективність адміністративних механізмів регіонального розвитку з урахуванням особливостей функціонування недержавних секторів економіки та демократизуючих тенденцій управління, характерних для країн-членів ЄС.

Безсумнівно, держава, як носій національних інтересів, має відігравати провідну роль у розробленні та постійному вдосконаленні концептуальних засад та інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, а також у здійсненні конкретних місцевих проектів і програм.

Однак практика демократизації та різні форми політичної участі в суспільному житті в багатьох країнах показують, що в міру того, як сфера діяльності суспільства стає дедалі різноманітнішою, диференційованою та індивідуалізованою в усіх галузях суспільного життя, жоден державний механізм не може бути далеким від інтересів особистості та враховувати місцеву специфіку й інші конкретні умови місцевого життя. Це говорить про те, що зробити це неможливо.

Тому цілком логічно, що для підвищення ефективності місцевого самоврядування в країні має зростати роль місцевих органів влади та НКО, які є ближчими до місцевих спільнот і місцевих інтересів. Водночас може

виникнути ситуація "подвійного адміністративного ефекту". По-перше, можливе дублювання деяких повноважень у діях як адміністративних органів, так і органів місцевого самоврядування. По-друге, може відбутися трансформація системи делегованого управління, внаслідок якої окремі адміністративні повноваження перестануть закріплюватися за тим чи іншим органом управління.

Саме тому в контексті реалізації стратегії європейської інтеграції України важливість розв'язання проблеми раціоналізації управління регіональним розвитком визначає актуальність вивчення напрямів удосконалення державної політики регіонального розвитку, переважно адміністративно-територіальних одиниць, етапів розвитку та механізмів, що формують регіональну політику країни Це є основним чинником, що визначає актуальність вивчення механізмів, які формують національну регіональну політику.

Важливими аспектами регіонального розвитку є оптимізація управління регіональним розвитком, поліпшення взаємодії системи "центр-місцевість", налагодження міжрегіонального співробітництва між прикордонними регіонами та населеними пунктами.

Необхідно більш повно реалізувати регіональні переваги України в зовнішньоекономічних зв'язках і включити їх у загальноєвропейську систему регіонального економічного співробітництва.

Дослідження тенденцій розширення прав і можливостей регіонів в організації зовнішньоекономічної діяльності в країнах-членах ЄС підкреслює необхідність створення ефективних механізмів регіональної політики Української держави в умовах її інтеграції в глобальну загальноєвропейську систему економічного співробітництва. Економізація та інституціоналізація регіональної політики України сьогодні є невід'ємною частиною державної політики розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Таким чином, рівною мірою досягаються соціально-економічні та суспільно-політичні інтереси держави і регіонів. Важливим елементом раціоналізації управління

регіональним розвитком є аналіз європейського досвіду формування ефективних механізмів регіональної політики.

Суть сучасної реформи регіонального управління (проблемно-пошуковий підхід) полягає в поєднанні таких елементів, як участь України в загальноєвропейських процесах міжрегіонального співробітництва, адаптація стандартів ЄС у галузі територіального управління в Україні; формулювання національно-регіональної політики, визначення засад взаємодії держави та регіону (адміністративний аспект), координація взаємовпливу держави та регіону (комунікаційний аспект), упровадження принципу децентралізації в систему державно-регіональних відносин.

Важливість реформування адміністративно-територіального устрою України як способу раціоналізації регіональної політики зумовлена кількома обставинами. По-перше, державний устрій, визначений Конституцією України, є невід'ємним атрибутом України, чинником забезпечення територіальної цілісності, динамічного і збалансованого соціально-економічного розвитку та передумовою для реалізації принципу сталого розвитку в територіально-адміністративних одиницях та в державі в цілому.

По-друге, нинішній адміністративно-територіальний устрій України формувався за відсутності самостійної методології та визначався ідеологією територіального управління в колишньому СРСР як федеративній державі. Вона була адаптована до командно-адміністративної системи управління.

По-третє, лише коли Україна стала незалежною державою, розвивалася як цілісне державне утворення, було створено політичні умови для зміни її адміністративно-територіального устрою на наукових засадах та в інтересах забезпечення безпеки української держави.

По-четверте, у базових європейських засадах побудови системи управління регіональним і місцевим розвитком, розвитку місцевого самоврядування та дотримання об'єктивних тенденцій регіоналізації соціально-економічних процесів, оскільки Україна включається до світового процесу глобалізації та регіоналізації і прагне до впровадження європейських

стандартів у всіх сферах суспільного життя, постає питання про відповідність адміністративно-територіального устрою держави. По-п'яте, наявна система перешкоджає проведенню ефективної регіональної політики та розвитку місцевого самоврядування, яке є одним з основних демократичних інститутів. По-шосте, існує ризик того, що українське суспільство може виявитися втягнутим у дебати про можливу федералізацію України, що поставить під загрозу територіальну цілісність держави.

Регіональна політика держави визначається системою взаємопов'язаних документів, що ґрунтуються на Національній політиці України, Генеральній програмі територіального планування України, Національній стратегії регіонального розвитку, планах територіального планування на регіональному і місцевому рівні та інших документах" [8].

«Державна регіональна політика в Україні проводиться у напрямах:

формування ефективної системи публічної влади в регіонах, спроможної забезпечити сталий розвиток територій, надання якісних публічних послуг людям;

сприяння поліпшенню матеріального, фінансового, інформаційного, кадрового та іншого ресурсного забезпечення розвитку регіонів, виконанню завдань місцевим самоврядуванням;

стимулювання міжрегіональної інтеграції, подолання міжрегіонального відчуження та інтеграції регіональних інформаційних, освітніх просторів у єдиний загальноукраїнський простір;

створення ефективних механізмів представництва на загальнонаціональному рівні інтересів регіонів, а на регіональному – територіальних громад, забезпечення врахування самобутності регіонів та їхніх конкурентних переваг у разі формування та реалізації державної регіональної політики» [8].

Пріоритетами державної регіональної політики є:

формування нормативно-правової бази, необхідної для реалізації цієї Концепції, зокрема прийняття закону про засади державної регіональної політики, інших законів, внесення змін до чинних законів України;

приведення законодавства України у відповідність до документів Ради Європи та Європейського Союзу, які визначають принципи регіональної політики і розвитку;

оптимізація територіальної основи публічної влади з упорядкуванням меж адміністративно-територіальних одиниць, чітким розподілом сфери повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей, зменшення територіальної диференціації за індексом людського розвитку, формування поліцентричної системи розвитку території держави;

запровадження механізмів визначення «проблемних» територій у регіонах і впровадження заходів державного реагування на ситуації, що склалися в них;

запровадження більш дієвих механізмів державної підтримки міжрегіональної інтеграції, виконання міжрегіональних проєктів і програм ефективного використання місцевих ресурсів.

Головна мета державної регіональної політики в Україні відповідно до чинної нормативно-правової бази – «забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, зміцнення соціальної згуртованості та економічної єдності держави» [22].

Тенденція до регіонального структурування світового співтовариства активно вивчається в галузі права, політології, соціології та економіки. З об'єктивних причин найбільшого розвитку набули економічні питання, проте розробка адміністративних, правових і політичних елементів регіональної політики потребувала сучасної концептуальної бази. Ця теорія набула широкого поширення, особливо в Західній Європі. З огляду на реальну

геополітичну ситуацію в Європі, найбільшу загрозу для держави становить рівень міждержавного співробітництва, що постійно розширюється, а також передача державами-членами ЄС важливих адміністративних повноважень на наднаціональний рівень. З огляду на феномен децентралізації реальність така, що механізм управління регіональною політикою на національному рівні сильно ослаблений, хоча саме національна держава може сформулювати раціональну політику сталого розвитку.

З концепцією регіонального розвитку тісно пов'язане поняття регіоналізації як процесу формування територіально диференційованих підходів усередині країни чи регіону, що виявляється в усіх сферах життя. Водночас це зміна значущості окремих регіонів у зв'язку з посиленням їхньої соціально-економічної ролі. Необхідність удосконалення управління соціально-економічними процесами в регіонах наразі зумовлена, з одного боку, посиленням конкуренції між регіонами за залучення і захист різних ресурсів, а з іншого - підвищенням ролі регіонів у проведенні економічних реформ і створенні точок зростання.

У цьому контексті необхідно використовувати сучасні адміністративні структури та інструменти регіонального розвитку, зокрема, регіональні стратегії, державно-приватне партнерство, регіональний маркетинг, цільові програми та проєкти розвитку, міжрегіональне, міждержавне, міжрегіональне та транснаціональне співробітництво, що спрямоване на задоволення потреб часу та розв'язання проблем, які постали перед регіонами, необхідно використовувати кооперацію тощо.

Основним питанням, що викликає серйозні наукові дискусії, є вплив нової міжнародної економічної системи, що формується під впливом процесів глобальної та регіональної інтеграції, на політичний та економічний суверенітет окремих держав. Цей вплив виражається у значному скороченні сфери компетенції державних органів в ухваленні економічних, соціокультурних і політичних рішень.

Сучасна місія держави як актора соціального управління полягає у зміщенні фокусу її економічної діяльності на передачу окремих повноважень на регіональний, місцевий або транснаціональний рівні. Держава залишається суб'єктом регіональної інтеграції.

В умовах ринкової трансформації запровадження державного регулювання регіонального розвитку стає важливим елементом державного управління, що формується під впливом низки чинників, сукупність яких становить теоретичне підґрунтя та посилює регіональний і місцевий вплив. Однак координація регіонального розвитку, зумовлена складним взаємопроникненням природних, просторових, економічних, політичних і соціальних суперечностей, є проблематичною.

Під цим розуміють спеціально організовану та постійно діючу систему необхідної статистичної звітності, збирання та аналізу статистичної інформації, додаткової інформації, аналітичних досліджень (наприклад, опитувань населення), діагностики загальної регіональної ситуації, стану регіональних проблем, тенденцій і гостроти розвитку.

Тому бажано продовжити дослідження теоретичних і прикладних аспектів формування систем регіонального моніторингу.

Для ефективної реалізації національної регіональної політики необхідно створити відповідні умови для функціонування мережі неурядових організацій регіонального та місцевого розвитку.

Методи, конкретні механізми і тактичні підходи до досягнення цілей європейської інтеграції України мають бути гнучкими і реагувати на зміни, які відбуваються в окремих національних державах, у ЄС та в усьому світі. На сьогодні центральний уряд України зосередився насамперед на побудові політичних відносин з ЄС. Водночас він має зосередитися на значному поглибленні та розширенні предметного співробітництва між Україною та ЄС у всіх галузях, включно з політикою, економікою, торгівлею, зовнішніми відносинами та безпекою, юстицією та внутрішніми справами. Така співпраця має сприяти проведенню інституційних реформ в Україні та

забезпечити сприятливі умови для виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС.

Сталий розвиток в умовах глобалізації - це процес стабільного та передбачуваного формування умов для прогресивного функціонування суб'єктів управління (держав, регіонів, адміністративно-територіальних одиниць, галузей та наднаціональних утворень) відповідно до довгострокової стратегії та з використанням методології системного підходу. У контексті раціонального функціонування СФДРР завдання комплексного розвитку економічної, соціальної, екологічної та гуманітарної складових діяльності суб'єктів управління розв'язується з використанням наявних ресурсів і водночас регулюється відповідно до правових норм, забезпечуючи дотримання ключових принципів процесу глобалізації (недискримінації, пропорційності, субсидіарності, наднаціонального принципу). принцип). Зміни до Конституції України, сформульовані на основі довгострокових прогнозів і спрямовані на децентралізацію влади, базуються на концептуальних основах сталого розвитку, на засадах перетворення адміністративних і регіональних структур, посилення ролі місцевих органів влади, трансформації економічних механізмів і створення підґрунтя для людського прогресу та розвитку особистості. Це гарантує еволюцію адміністративних механізмів.

Багаторівневі структури управління, створені в ЄС, постійно розвиваються. Впроваджуються нові моделі та принципи територіального управління, змінюються критерії ефективності такого управління, трансформуються політичні та правові механізми регіонального управління. Багаторівневий характер процесів інституційних реформ і сформована інтегрована структура механізмів управління регіональним розвитком у європейських країнах, умови трансформаційних процесів у яких відрізняються від української практики та цілей адміністративної реформи, потребують розроблення унікальних методик узагальнення та адаптації зарубіжного досвіду в Україні.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Аналіз формування та впровадження регіональної політики відновлення в Україні.

«Однією з невід'ємних складових державної політики будь-якої країни світу є регіональна політика, що має забезпечити сталий розвиток відповідної території держави із врахуванням певних її особливостей» [5]. «Сталий розвиток регіонів був визначений як основний принцип державної регіональної політики у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [29], «як генеральний вектор у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021– 2027 р.» [28]. Водночас сталий розвиток регіонів напряму залежить від місцевих органів державної влади, адже саме вони розробляють регіональні стратегії розвитку та плани заходів з її реалізації, програми економічного і соціального розвитку областей.

«Саме в регіональних стратегіях розвитку областей визначаються тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку областей та м. Києва, стратегічні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період; оперативні цілі, що забезпечать досягнення стратегічних цілей; основні завдання, етапи, механізми їх реалізації та джерела фінансування; систему моніторингу та оцінювання реалізації регіональної стратегії розвитку» [27]. Наприклад, відповідно до «Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 р. пріоритетними цілями розвитку області є забезпечення високої якості життя населення на всьому просторі регіону; створення чистого навколишнього середовища на всьому просторі регіону; побудова конкурентоспроможної та смарт-спеціалізованої просторової економіки з високою доданою вартістю; забезпечення інвестиційно привабливого клімату в регіоні і створення інноваційної та інвестиційної інфраструктури; у

забезпечення європейського рівня управління та самоврядування в регіоні» [43].

«Цілями розвитку Львівської області відповідно до Стратегії розвитку Львівської області на 2021–2027 рр. є перетворення Львівщини на територію європейських цінностей та високої якості життя, можливостей для розвитку особистості та бізнесу, регіону з конкурентоспроможною інноваційною економікою, чистим довкіллям, збереженою культурною спадщиною» [38].

Сьогодні неможливо забезпечити сталий розвиток регіону без відновлення. Як наслідок, пріоритетні цілі регіонального розвитку не можуть бути досягнуті сьогодні без першочергових заходів з подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації та створення необхідних умов для життєдіяльності і добробуту населення регіону.

«Відповідно до ст.. 1 Закону України від 05.02.2015 № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики» відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України є комплексом «першочергових організаційних, фінансових та інших заходів, що спрямовуються на прискорене відновлення об’єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об’єктів житлового та громадського призначення до стану, що дозволяє забезпечити повернення в регіон внутрішньо переміщених осіб та біженців, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб’єктів господарювання» »[27].

«Законом України від 12 травня 2022 року № 2254-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» введено нове поняття – програма комплексного відновлення області, території територіальної громади» [37]. Так, зокрема, відповідно до «п. 91 ст. 1 Закону України від 17 лютого 2011 № 3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності» програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) – це обласна або місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики

відновлення і охоплює комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища» »[37].

«Відповідно до Порядку використання коштів з рахунка «Фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 року № 879 відновлення зруйнованого майна та інфраструктури – розроблення проектної документації та проведення її експертизи в установленому законодавством порядку, придбання об’єктів нерухомості на заміну знищених, будівництво, поточний ремонт (залізничний транспорт, дорожнє господарство, авіаційній транспорт, морський транспорт, внутрішній водний транспорт (крім рухомого майна), об’єкти туристичного призначення, електронні комунікаційні мережі; об’єкти соціальної сфери, житлово-комунального господарства, житлові об’єкти та об’єкти будівництва)» [10].

«Саме обласні державні адміністрації та Київська міська державна адміністрація відповідно до Закону України від 09.07.2022 № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій»» [25], наділені повноваженнями розробляти плани відновлення та розвитку регіонів та надавати їх на затвердження до Кабінету Міністрів України.

Таким чином, з розробкою регіональних стратегій розвитку, планів заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку та програм економічного і соціального розвитку областей, районів та міста Києва органи місцевого самоврядування отримують повноваження щодо розробки планів реконструкції та розвитку і програм комплексної реконструкції регіону та міста Києва. Принцип "знизу-вгору", тобто децентралізований процес відновлення, має бути основою для розробки та реалізації регіональних

заходів з реконструкції, що є найкращим способом досягнення цілей сталого розвитку в регіоні.

Саме місцеві органи влади знають проблеми та реальні потреби своїх регіонів, можуть залучити громадянське суспільство та бізнес до розробки та реалізації заходів з регіонального відновлення та розвитку, а також можуть реалізувати свої повноваження щодо прийняття управлінських рішень на регіональному рівні.

Варто зауважити, що відповідно «до Закону України від 12.05.2015 № 389-VII «Про правовий режим воєнного стану» місцеві державні адміністрації набули статусу відповідних військових адміністрацій на території України після введення воєнного стану «…для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян»» [36]. Такі військові адміністрації є тимчасовими державними органами, що реалізують виконавчу владу на місцях і забезпечують у відповідному регіоні реалізацію державної регіональної політики.

«Військові адміністрації мають значно ширші повноваження, ніж державні адміністрації чи органи місцевого самоврядування, це зумовлено необхідністю оперативного і швидкого прийняття рішень в умовах дії воєнного стану» [11].

Процес територіальної перебудови є надзвичайно складним і саме органи державної влади на центральному та місцевому рівнях мають не лише створити надійне підґрунтя для реалізації процесу відновлення соціально-економічної інфраструктури України, а й реалізувати першочергові заходи та здійснювати контроль за їх виконанням.

Складність цього процесу, тривала незбалансованість регіонального розвитку та рівня життя в Україні, [30] збройне вторгнення Російської Федерації та тимчасова окупація нею Автономної Республіки Крим,

Донецької та Луганської областей, [31] збройна окупація частини Донецької та Луганської областей поглибили диспропорції у рівні регіонального розвитку. Економіка південних та східних регіонів України зазнала значних трансформацій внаслідок збройної окупації [28], а тотальна війна спричинила нерівномірні та безпрецедентно масові пошкодження та руйнування в різних регіонах.

Як наслідок, сьогодні саме військова адміністрація як тимчасовий місцевий орган влади уповноважена розробляти та впроваджувати заходи з відновлення території певного регіону. Причому військова адміністрація уповноважена здійснювати ці повноваження не лише під час воєнного стану, а й протягом 30 днів після закінчення або скасування воєнного стану [36].

Сьогодні військова адміністрація, а за нею і місцева адміністрація створюють проекти планів відновлення та розвитку регіону, враховуючи наявні можливості та перспективи спеціалізації регіону.

«Такий проєкт плану відновлення розвитку регіонів подається до Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, що є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики в Україні» [34]. Для програм комплексного благоустрою територій, відповідно до "Порядку розроблення, громадського обговорення, затвердження та внесення змін до програм комплексного благоустрою територій, територій (частин) територіальної громади", програми комплексного благоустрою територій розробляються за рішенням керівника військової (територіальної) адміністрації. «Програма комплексного відновлення області охоплює всі сфери життя та містить декілька розділів, зокрема:

1) загальний опис області, про регіональну стратегію розвитку, аналіз щодо її актуальності та ступеня реалізації;

2) інформацію про наявність містобудівної документації на території області, аналіз щодо її актуальності та ступінь її реалізації;

3) аналіз негативних впливів (зокрема бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій) та оцінку їхніх наслідків (збитків), що призвели до необхідності розроблення програми;

4) загальні підходи та пропозиції щодо комплексного відновлення, розвитку території області та заходи для їх реалізації з урахуванням норм і нормативів щодо просторового планування та землекористування, захисту навколишнього природного середовища та природних ресурсів, забезпечення населення закладами і послугами, що в них надаються, охорони культурної спадщини, розвитку транспорту та інженерної інфраструктури тощо;

5) інформацію щодо необхідності підготовки території (зокрема здійснення розмінування, демонтажу зруйнованих будівель та споруд, рекультивації земель);

6) аналіз ресурсів території для відновлення життєдіяльності області, інформацію щодо технічної можливості, економічної доцільності відновлення населених пунктів (територій), що постраждали внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, надзвичайних ситуацій, а також відновлення інженернотранспортної, енергетичної інфраструктури, інфраструктури електронних комунікаційних мереж, об’єктів водогосподарської інфраструктури (зокрема інженерної інфраструктури меліоративних систем);

7) обґрунтовано пропозиції щодо відновлення навколишнього природного середовища, збереження та розвитку природоохоронних територій та об’єктів;

8) обґрунтовано пропозиції щодо зміни функціонального призначення окремих територій області з урахуванням забудови та наявної містобудівної документації або щодо перенесення об’єктів виробничої сфери (які впливають на інтереси декількох територіальних громад);

9) попередній фінансово-економічний розрахунок заходів для забезпечення комплексного відновлення області; пропозиції щодо джерел фінансування заходів для забезпечення комплексного відновлення області» [35].

Невід'ємною частиною комплексної програми соціальної модернізації є план її реалізації. Цей план включає перелік та опис заходів, відповідальних виконавців, терміни та індикатори виконання. Слід зазначити, що Україна має досвід у здійсненні заходів з відновлення та розбудови миру у східних регіонах. Зокрема, у 2014 році Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням затвердив план заходів щодо відновлення пошкодженої (зруйнованої) соціальної та транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем життєзабезпечення в Донецькій і Луганській областях.

«До першочергових заходів належать такі: створення штабів з організації та відновлення об’єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності населених пунктів, визначення переліків об’єктів інфраструктури, що потребують першочергового відновлення та забезпечення визначення обсягу руйнувань, обстеження несучої здатності будівель, що потребують першочергового відновлення, об’єктів інфраструктури, виготовлення відповідної проектної документації, розробка та прийняття нормативно-правових актів щодо запровадження спрощеної процедури затвердження проектної документації (дефектні акти, креслення, ескізи, кошториси), спрощення порядку виконання відновлювальних робіт на автомобільних дорогах, щодо фінансування за рахунок резервного фонду державного бюджету першочергових проектів з відновлення пошкоджених (зруйнованих) об’єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності на території Донецької та Луганської областей» [33].

Реалізація цих завдань і заходів була більш фрагментарною, а координація дій, спрямованих на відновлення, була відсутня. Згодом була прийнята "Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в східних регіонах", яка охоплює Донецьку та Луганську області (без урахування тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях), Дніпропетровську, Запорізьку та Харківську області - регіони на сході України, що зазнали негативного впливу збройного конфлікту, - а також

розвиток регіону в цілому. Цільова програма охоплює заходи за трьома стратегічними елементами відновлення критичної інфраструктури та соціальних послуг у ключових регіонах, економічне відновлення, соціальна стійкість, розбудова миру та зміцнення безпеки"[31].

«Однак у 2018 р. розпочато виконання 74 з 181 передбачених заходів, що становило 41% від запланованого» [14], «у 2019 р. розпочато виконання 57 із 191 заходів, що становило 30% від запланованого» [15].

Невиконання всіх запланованих заходів призвело до того, що строк виконання цієї державної цільової програми було продовжено ще на три роки [26]. У звіті ОБЄС ««Відбудовуємо Україну через зміцнення регіонального та муніципального управління» (2022) основними викликами для України під час запровадження першочергових заходів із відновлення регіонів визначено: збільшення регіональних економічних та демографічних розбіжностей і відмінностей у рівні добробуту, фрагментарну структуру фінансування регіонального розвитку, а також помітні розбіжності в адміністративних, кадрових і фіскальних можливостях регіонів» [51].

З метою попередження вищезазначених проблем планування відновлення регіонів має охоплювати:

«1) реальну оцінку стану негативних впливів та їхніх наслідків (збитків) на певний регіон. Наприклад, негативні наслідки на територіях, де велися чи ведуться бойові дії або тимчасово окуповані території чи звільнених територій від російських військ Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей та м. Києва, будуть суттєво відрізнятися між собою, а тому і плани відновлення мають містити різні першочергові заходи» [32];

«2) визначення пріоритетів для забезпечення соціальної справедливості та добробуту населення: відновлення об’єктів критичної інфраструктури (паливно-енергетичний сектор, цифрові технології, захист інформації, системи життєзабезпечення (комунальні послуги (постачання

теплової енергії, гарячої води, централізоване питане водопостачання, водовідведення), харчова промисловість та агропромисловий комплекс, охорона здоров'я, ринки капіталу та організовані товарні ринки, фінансовий сектор, транспорт і пошта, промисловість, сектор громадської безпеки, цивільний захист населення і територій, міграція, охорона навколишнього природного середовища, сектор оборони, національна безпека, правосуддя, соціальний захист, державна влади та місцеве самоврядування), соціальної інфраструктури (заклади освіти, заклади охорони здоров'я), об'єктів житлового фонду» [9];

3) перелік та зміст винятково першочергових заходів, що необхідно вжити для швидкого відновлення області та прискорення економічного розвитку. Відновлення України та вступ до ЄС мають бути пов'язані між собою, стати не лише каталізатором прогресу у всіх реформах, а й радикальним поліпшенням інституцій. Досвід країн-членів ЄС показує, що країни, які швидко запроваджували реформи, наразі перебувають у кращому стані, ніж ті, у яких реформування відбувалося повільно [2]. Україна має продемонструвати, що європейські цінності є основою для реалізації заходів з відновлення національної території та прискорення економічного зростання.

Заходи з відновлення мають здійснюватися на основі комплексного підходу, включаючи належну координацію між центральними та місцевими органами влади, моніторинг та оцінку рішень, що забезпечить сталість політики та сталий розвиток в Україні. Водночас реалізація першочергових заходів з відновлення безпосередньо залежить від дій військового уряду та його взаємодії з центральними органами влади, бізнесом і громадянським суспільством.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, метою державної регіональної політики України є ефективне використання потенціалу та особливостей внутрішнього територіального простору для забезпечення гідного життя людей в соборній,

децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні та реалізації сталого розвитку країни.

Ця мета спрямована на зменшення міжрегіональних та внутрішньорегіональних асиметрій у соціальному розвитку та якості життя, створення можливостей для підвищення мобільності громадян України та сприяння соціальній, культурній, освітній та економічній єдності в країні.

Враховуючи війну, яку веде Росія на території України, можна говорити про певне зонування регіону залежно від ризику підриву соціальної, економічної, фінансової та інвестиційної стабільності:

а) території, розташовані в тилових регіонах, де ризик соціально-економічної дестабілізації є низьким;

б) громади, розташовані у зоні бойових дій та прифронтовій зоні; та

в) громади, звільнені від окупації

г) громади, що перебувають під тимчасовою окупацією.

Зрозуміло, що заходи та програми регіонального врядування, спрямовані на забезпечення соціально-економічної стабільності, відновлення та розвитку, дуже різняться між собою.

Водночас механізми регіонального врядування мають забезпечувати безперервну співпрацю на всіх рівнях і встановлювати тісні зв'язки між державними та приватними суб'єктами зі спільними цінностями та схожими поглядами на питання регіонального відновлення та захисту.

2.2. Аналіз стану розвитку регіону в умовах реформування суспільства

На сучасному етапі в українському державному управлінні відсутнє чітке розмежування між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Система органів державної влади та органів місцевого самоврядування страждає від дисбалансу, що проявляється у відсутності взаємодії та координації між ними. Крім того, відносини підпорядкування

між різними органами на відомчому рівні не сприяють ефективному функціонуванню системи. Механізми звітності також є неефективними і не забезпечують достатньої прозорості.

«Більшість органів місцевого самоврядування використовують паперову форму документообігу для комунікації між організаціями, установами, структурними підрозділами та громадянами. Це призводить до проблем з архівуванням, так як дані часто дублюються. Отримання документів є довготривалою процедурою.

У процесі надання державних послуг велика кількість документів передається особисто між установами, часто заявником особисто, що суттєво уповільнює обіг документів. Деякі органи місцевого самоврядування навіть не мають комп'ютерів, підключених до локальних мереж, що викликає необхідність створення єдиної відкритої інформаційно-комунікаційної системи» [18]. У деяких місцевих органах влади немає координації та фінансування для автоматизації діловодства. Керівництво часто не приділяє достатньої уваги автоматизації.

«Сучасний стан впровадження електронного керівництва та електронного документообігу загалом можна оцінити як знаходяться на етапі розвитку. Впровадження електронного керівництва в органах місцевого самоврядування стикається з рядом проблем, зокрема:

• відсутність стратегічних документів (концепції, стратегії та програми розвитку, інформаційного суспільства та електронного урядування, основних законів про електронну комерцію, електронної інформаційної системи електронного урядування та адміністративних послуг);

• відсутність інтегрованої системи інформаційних ресурсів та інформаційної взаємодії національних та місцевих органів влади;

• обмеження або відсутність доступу фізичних та юридичних осіб до державних інформаційних ресурсів;

• недосконаліть функціонування урядового порталу та національних державних органів. Веб-сайти, які не забезпечують інтерактивну роботу чи «єдину точку контакту» для надання адміністративних послуг;

• недостатня якість та кількість послуг, що надаються в електронному вигляді;

• недостатня кваліфікація державних службовців і громадян;

• функціональні можливості електронного документообігу державних і місцевих органів влади, системи обігу вкрай обмежені;

• відсутня система показників (параметрів) оцінки електронного урядування;

• посилення недобросовісної конкуренції та спроби монополізації електронного ринку цифрового підпису та електронного документообігу;

• відсутність і неефективне використання необхідних ресурсів;

• відсутність точної та достовірної інформації про стан і тенденції розвитку електронного керівництва чи відповідних прогнозів;

• постійні зміни штату та структури державних органів;

• відсутність необхідної підтримки з боку вищих посадових осіб держави» [21].

Одним із шляхів оптимізації процесу впровадження електронного урядування на місцевому рівні є нормативно-правове забезпечення розробки та впровадження відповідного програмного забезпечення електронного урядування.

Тому основою для розробки програм органів місцевого самоврядування має бути чинне законодавство, тобто положення щодо впровадження та проведення таких програм (наприклад, рішення про затвердження муніципальних ІТ-програм, проектні пропозиції щодо прискорення впровадження е-ІТ, системи надання адміністративних послуг в органах місцевого самоврядування, державні стандарти управління технологіями та якістю тощо) [21].

Ці програми мають слугувати документами, що демонструють обраний муніципалітетом підхід до вирішення управлінських питань та проблем демократизації через інформатизацію, а також слугувати для визначення та реалізації положень чинного законодавства. Основною проблемою більшості органів місцевого самоврядування є те, що відділи все ще є взаємозалежними, а також відсутність відповідних положень, які б перешкоджали вільному обміну інформацією між відділами. Одна і та ж інформація дублюється і спотворюється в різних системах, що робить її недоступною для органів місцевого самоврядування. Крім того, деякі частини комп'ютера доводиться замінювати для того, щоб оновити операційну систему до останньої версії. Більшість інформації публікується на офіційних веб-сайтах, які містять важливі новини, звіти про події, ключові документи та обговорення, і ці веб-сайти залишаються джерелом актуальної інформації про діяльність органів влади, їхніх голів та виконавчих комітетів.

Однак не всі органи місцевої влади мають доступ до громадян та організацій через ЗМІ. Веб-сайти більшості відділів та управлінь виконавчих органів сільських рад, комітетів, спільних підприємств та громадських організацій перебувають на стадії розробки або впровадження. Мешканці не мають доступу до повної інформації про тарифи на комунальні послуги, порядок їх оплати та стан особових рахунків, а також про приватизацію, будівництво та реконструкцію об'єктів.

«Основою інформаційного забезпечення взаємодії органів місцевого самоврядування з територіальними громадами мають стати такі сторінки органів місцевого самоврядування:

• веб-сторінки сільських рад або об’єднаних територіальних громад, голів сільських рад, виконавчих комітетів, райдержадміністрацій, управлінь, управлінь, відділів та інших органів виконавчої влади;

• веб-сторінки органів самоорганізації населення (або їх об’єднань), а також експертних та громадських рад» [44].

Слід запровадити інтерактивні елементи, такі як надсилання електронною поштою запитань та відповідей, отримання анкет та зразків, постійне оновлення новин про діяльність державних установ. Інструментом інтерактивної комунікації мають стати веб-сайти міських та сільських адміністрацій. Враховуючи обмеженість фінансових ресурсів муніципальних бюджетів, необхідно автоматизувати управління галузями економіки, які потребують комп'ютерного моніторингу, такими як підприємництво, земельні ресурси, спільне майно, нерухомість, транспорт та енергетика.

Проаналізуємо динаміку основних фінансових показників бюджету Сумської області та визначимо їх стійкість. На сучасному етапі демократичних перетворень в Україні, пов'язаних з реалізацією політики бюджетної децентралізації, важливим є визначення рівня фіскальної стійкості місцевих бюджетів. Дотримуючись алгоритму оцінки рівня фіскальної децентралізації в рамках підготовчого етапу, було виявлено, що норми чинної нормативно-правової бази декларують низку положень, спрямованих на посилення процесу децентралізації. Однак аналіз консолідованого бюджету області показує, що фінансові ресурси місцевих органів влади продовжують залишатися значною мірою централізованими.

Так, «аналіз доходів зведеного бюджету Сумської області протягом 2018-2022 років показав, що найбільшу питому вагу мають трансферти, що наприкінці 2022 року становили 9049,3 млн. грн. (48,6%)» [45].

Податкові надходження разом із трансфертами є основою формування фінансових ресурсів зведеного бюджету регіону ЦУМІ, їхня частка на кінець 2022 року становила 45,9%. Таке зростання пояснюється посиленням впливу загальнодержавних податків на збалансованість місцевих публічних фінансів. Загальний обсяг видатків зведеного бюджету Сумської області за аналізований період збільшився на 3644,9 млн. грн. (59,30%).

Аналіз структури видатків дозволив зробити наступні висновки. Найбільша частка видатків спрямовується на освіту (33,1%), далі йде охорона здоров'я (23,9%) та соціальний захист і соціальне забезпечення (23,6%). При

цьому видатки на соціальний захист майже зрівнялися з видатками на охорону здоров'я. Таке зростання можна пояснити розширенням мінімальних життєвих гарантій по всій країні, підвищенням рівня соціального забезпечення та посиленням соціальної спрямованості державного регулювання.

Ще одним позитивним фактором є зменшення на 0,7% у структурі видатків зведеного бюджету Сумської області на державне управління у 2018-2022 роках. Крім того, зведений бюджет Сумської області у 2018-2022 роках є бюджетом-донором, а кошти, що передаються до державного бюджету України у 2022 році, зменшилися на 96,3 млн. грн. (0,5%) порівняно з 2018 роком.

З вищезазначеного можна зробити висновки. Беручи до уваги попередні показники, можна сказати, що для кращої оцінки особливостей бюджету області потрібен більш інтенсивний моніторинг використання коштів.

Враховуючи позитивну динаміку зростання абсолютного обсягу цієї групи показників, слід зазначити, що у 2022 році Сумська область досягне 90% від середнього показника по країні за обсягом ВРП на душу населення. Рівень зареєстрованого безробіття за період з 2018 по 2022 рік зріс на 0,8%, що пов'язано з різким падінням промислового виробництва в регіоні, уповільненням економічного розвитку країни через фінансову кризу та поглибленням політичної кризи. Що стосується середньомісячної заробітної плати, то в Сумській області цей показник зріс майже на 53%.

«Дохід зведеного бюджету на одну особу без урахування міжбюджетних трансфертів з 2018 по 2022 роки перевищує середнє значення по Україні майже на 10%. Доходи місцевих бюджетів на одну особу з урахуванням міжбюджетних трансфертів у Сумській області зменшилися на 21%,якщо порівнювати з середньорічним значенням» [45].

Це свідчить про те, що фінансова залежність органів місцевого самоврядування в Сумах зменшилася. Це дуже позитивний фактор, який

впливає на ефективне використання фінансових ресурсів. Таким чином, можна сказати, що видатки зведеного бюджету майже співставні з середнім показником по Україні.

Таким чином, Сумщина має достатній потенціал для забезпечення ефективного використання коштів місцевих бюджетів місцевими органами влади в області. Також було проаналізовано показники структури доходів місцевих бюджетів (табл. 2.1) (Додаток В).

За період 2018-2022 рр. частка доходів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів Сумської області суттєво зросла. Це може бути враховано при визначенні міжбюджетних трансфертів у розмірі 25%. Це прямий показник значного збільшення делегованих повноважень. Частка доходів, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів, має тенденцію до зменшення в загальній структурі доходів місцевих бюджетів Сумської області: у період з 2018 по 2022 рік ця частка зменшилася на 21 відсоток.

У результаті податкової реформи фіскальне значення місцевих податків і зборів дещо зросло і становило 7% у загальній структурі податкових надходжень, але залишилося другорядним.

Аналіз показників, що характеризують спроможність та здатність місцевих органів влади залучати кошти для забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, свідчить про те, що місцевий бюджет Сумської області характеризується значним зменшенням частки доходів бюджету розвитку в структурі загальних доходів місцевих бюджетів. Цей показник зменшився на 0,04 одиниці та зменшиться на 0,01 одиниці у 2022 році. Іншими словами, у 2022 році доходи бюджету розвитку зменшаться до 1% від загальних доходів місцевого бюджету. "За період, охоплений дослідженням, значення коефіцієнта частки спеціальних фондів місцевих бюджетів у загальній структурі доходів місцевих бюджетів у області значно зменшилося [45].

Таким чином, у процесі реалізації політики фіскальної децентралізації пріоритет надається спрямуванню доходів місцевих бюджетів до загального

фонду. Тому така тенденція негативно впливає на рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, знижується якість суспільних благ та послуг.

Позитивним аспектом фіскальної децентралізації в місцевих бюджетах Сумської області є зменшення значення коефіцієнта, що характеризує частку дотацій у загальній структурі доходів місцевих бюджетів та структурі міжбюджетних трансфертів. Проте в цілому місцеві бюджети Сумської області при досить високому економічному та фінансовому потенціалі характеризуються високою залежністю від фінансової допомоги з державного бюджету при формуванні фінансових ресурсів.

Наступним етапом комплексної оцінки на рівні фіскальної децентралізації є безпосередній розрахунок бюджетних коефіцієнтів, що характеризують фіскальну стійкість зведеного бюджету Сумської області (табл. 2.2) (Додаток Г).

"За результатами аналізу встановлено, що інтегральні показники фіскальної стійкості місцевого бюджету Сумського району у 2018-2022 роках знаходяться в межах норми" [45].

Тому для певного типу фіскальної стійкості необхідно розробити стратегію стабільного розвитку (підвищення бюджетної забезпеченості), яка передбачає посилення роботи місцевих органів влади щодо збільшення податкових і неподаткових джерел надходжень до бюджету за рахунок виявлення резервних фондів та використання альтернативних джерел наповнення місцевих бюджетів. Таким чином, незважаючи на воєнний стан в країні, бюджет Сумської області вважається профіцитним і фінансово стійким.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ПОТЕНЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Пандемія та війна росії проти України після 2022 року посилили економічну нестабільність та загострили проблеми в національних та місцевих фінансових системах. Нестабільність у кризових ситуаціях призводить до різного рівня порушення функціонування соціально-економічних систем. Вона є "мірилом" здатності фінансової системи виконувати свої функції та забезпечувати оптимальний розподіл ресурсів і нормальний перебіг економічних процесів під впливом макроекономічних шоків та ендогенних ризиків зовнішнього середовища. Здатність соціально-економічної системи швидко адаптуватися та реагувати на зміни допомагає забезпечити відновлення регіонального економічного зростання, протидіяти існуючим макроекономічним шокам, мінімізувати нерівності та зміцнювати регіональну згуртованість.

За останні роки зовнішні шоки (найсерйозніший з яких - російсько-українська війна) спричинили суттєві зміни майже в усіх секторах та галузях регіональної економіки, збільшивши виклики для подальшого економічного розвитку регіонів України.

- Питання безпеки - станом на вересень 2023 року 38 зі 136 регіонів (близько 340 територіальних громад) перебувають на межі бойових дій або під окупацією. У регіонах, що межують з Росією (Сумська та Чернігівська області), мешканці де-факто евакуйовані через постійні обстріли. Багато міст і сіл були "стерті з лиця землі". Очевидно, що важко говорити про розвиток і зростання на цих територіях, де зруйнована вся інфраструктура і не залишилося жодного людського чи економічного суб'єкта. Не кажучи вже про тисячі гектарів замінованих земель (за різними експертними оцінками, до кінця літа 2023 року ця цифра може сягнути 14 000-15 000 гектарів) чи руйнування довкілля, спричинені російським "терористичним вандалізмом".

Зрозуміло, що такі території потребують значної фінансової підтримки, в тому числі з боку держави;

« - посилення диференціації регіонів за темпами економічного розвитку. Так, за даними Держстату [6], падіння економіки України за підсумками 2022 року склало 29,1% (це найвищий показник за останні 30 років). Виразне падіння економік регіонів обумовлене наближеністю територій до лінії фронту. Так, втрата економічного потенціалу, наприклад, в 2022 році в Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Сумській, Харківській, Донецькій областях в галузі будівництва, склала від 59% до 92% за показником ВДВ, в той час як тилові області – Волинська і Івано-Франківська продемонстрували позитивний приріст. Зважаючи на те, що економіка України є експортно-орієнтованою, втрата економічного потенціалу, особливо в південно-східних регіонах, порушення логістики, блокада морських коридорів, вихід росії з «зернової угоди» тощо негативно позначилась на експортній спроможності країни загалом. Водночас, якщо в 2022 році найбільших втрат по експорту зазнали Херсонська (-86,%), Донецька (-96%), Луганська (-95%)» [6], то всі західні області України (окрім Івано-Франківської) і Одеська продемонстрували позитивний приріст по експорту;

«- втрата транзитного потенціалу, який до війни був конкурентною перевагою України. За оцінками експертів Світового банку, за рік війни в Україні обсяг збитків, завданих об’єктам транспортної інфраструктури сягнув майже 36 млрд. дол. США [52]. За попередніми оцінками зруйновано понад 500 км залізничного полотна, більше 25 тис. кілометрів доріг місцевого та державного значення, 344 мости і переходи» [16]. Зокрема, найбільше постраждали 10 областей, де відбувалися (або відбуваються) активні бойові дії, а саме: Херсонська, Запорізька, Миколаївська, Харківська, Донецька, Луганська, Сумська та Чернігівська. Тому відновлення залізниць є важливим завданням для цих регіонів сьогодні. Блокада та окупація морських портів (Маріуполь, Бердянськ та Скадовськ) (до війни було 13 портів) суттєво

обмежила транспортні можливості регіонів та України в цілому. Вихід Росії з торгівлі зерном суттєво обмежив експортні можливості південних регіонів, що негативно вплинуло на торговельний баланс. Водночас, слід зазначити, що частка міжнародних перевезень "автомобільними" маршрутами вздовж кордону між Україною та ЄС значно зросла, особливо в Закарпатській, Волинській та Львівській областях;

«- міграційна криза, безпрецедентні наслідки якої матимуть негативний вплив для економічного поступу регіонів України: це втрата людського капіталу, міграція населення (якої світ не знає з часів другої світової війни), масштабний перерозподіл трудових ресурсів в середині країни, погіршення кадрового потенціалу підприємств, а також дефіцит кадрів робітничих професій на регіональних ринках праці. За даними ООН, станом на липень 2023 року в Європі залишаються 6,2 млн. наших громадян, а кількість українців, що так чи інакше перебували за кордоном з 24 лютого 2022 року, сягає 15-18 мільйонів» [52].

Нинішня міграційна криза є безпрецедентною в новітній історії за своїми масштабами, поширенням та кількісними показниками. Глибина трагедії полягає в тому, що значна частина українців, які "осіли" в Європі, - це високоосвічені та висококваліфіковані працівники, які за півтора року війни адаптувалися до життя в новій країні та асимілювалися в державі, що надала їм притулок з конкурентними пропозиціями заробітної плати та соціальних гарантій. У цьому сенсі важливим питанням, яке потребує обговорення, вирішення і, відповідно, оновлення міграційної політики, є питання: "Як повернути людей назад?": "Як повернути людей назад? Як відновити людський потенціал після перемоги? У цьому контексті слід також звернути увагу на катастрофічне скорочення пропозиції робочої сили та зростання безробіття на регіональному ринку праці. Слід визнати, що всі без винятку регіони України перебувають під загрозою втрати людського капіталу в умовах війни;

- євроінтеграційний курс України – це пріоритетний вектор розвитку регіонів України. Це одночасно і виклик, і можливість, що постане перед нашою країною 23 червня 2022 року. Статус країни-кандидата на членство в ЄС вимагає синхронізації стратегічних документів України та ЄС, зокрема щодо регіонального розвитку, та адаптації вітчизняного законодавства до вимог регіональної політики ЄС. Удосконалення багаторівневого управління, ефективні державні інвестиції, соціальна згуртованість, розвиток циркулярної економіки та "зеленої" реструктуризації, а головне – ефективне планування функціональних типів територій є ключовими індикаторами, які мають бути враховані в сучасному баченні регіонального розвитку України.

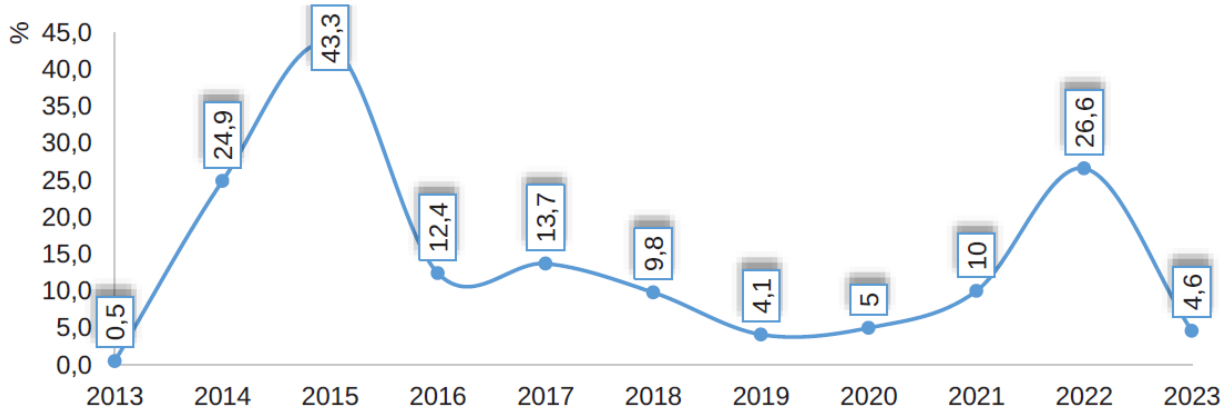
Це вимагає оновлення стратегічного напряму регіонального розвитку України, який має підтримувати стратегічний напрям розвитку економіки, стимулювати виробництво, визначати пріоритети реструктуризації, враховувати багаторівневе демократичне врядування, залучати "швидкі" інвестиції та інновації, синхронізувати регіональну політику з процесом європейської інтеграції, доводячи тезу про необхідність диференційованого підходу до формування збалансованої та адаптивної фіскальної та регіональної політики на основі використання цифрових інструментів.

У цьому сенсі слід зазначити, що перегляд бачення регіонального розвитку не має сенсу, якщо при цьому не йдеться про фіскальні інструменти, які забезпечать реалізацію досягнутого прогресу. Більше того, регіональне відновлення та розвиток потребують чіткої координації політики.

Безсумнівно, запорукою стабілізації економічної та фінансової ситуації в регіоні є, перш за все, мінімізація безпекових ризиків. Хоча важко уявити можливість регіонального відновлення або повернення українців без зменшення або повного усунення безпекових факторів, забезпечення цінової, валютної, фіскальної та макроекономічної стабільності є необхідною передумовою. Ці детермінанти є ключовими елементами для економічного зростання соціально-економічної системи на всіх рівнях.

Забезпечення цінової стабільності та стабільності фінансової системи є завданням і прерогативою Національного банку України. На початку Великого вторгнення вітчизняна банківська система перебувала у доброму фінансовому стані завдяки своєчасним реформам (включаючи очищення банківської системи та виведення з ринку понад 60% банків), була добре капіталізована, пройшла стрес-тестування та мала достатній запас міцності, що дозволило їй "витримати" кризову фазу на початку 2022 року. Слід визнати, що вони змогли "перечекати" кризу.

«В кінці липня 2023 року НБУ зменшив облікову ставку з 25 до 22%, покращив річний прогноз інфляції до 14,8% на 2023 рік» [1] (де-факто інфляція у 2022 році сягнула 26,6% по року (рис. 3.1.).

«Рис. 3.1. Інфляція в Україні (грудень до грудня попереднього року, %)

Джерело:» [дані НБУ. URL: *https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4]*

Таке покращення відбулося завдяки низьким цінам на енергоносії на світових ринках, слабкому внутрішньому попиту та впливу монетарної політики НБУ. Платіжний баланс зараз стабілізується завдяки міжнародній підтримці, що може свідчити про відсутність передумов для девальвації гривні.

Це є (може бути) ознаками того, що починає формуватися позитивна тенденція, яка може вказувати на пожвавлення економіки та "насіння" економічного зростання, що, безумовно, є добрим знаком для бізнесу та

суспільства. На початку 2023 року золотовалютні резерви перевищили довоєнний рівень, але це стало можливим завдяки значній фінансовій допомозі від міжнародних партнерів. Обмінний курс гривні залишається стабільним з початку повномасштабної окупації та слугує якорем для монетарної політики. Більше того, виважена політика НБУ щодо відкриття щоквартальних депозитів та стимулювання попиту на іноземну валюту призвела до незначного зростання готівкового обмінного курсу гривні на початку 2023 року. Фінансова система України залишалася стабільною у 2023 році, незважаючи на перебої в електропостачанні. Іншими словами, банківська система залишалася стійкою, незважаючи на зовнішні шоки та труднощі.

Як свідчить світовий досвід країн, що пережили війну (Японія, Німеччина, Хорватія), для відновлення ВВП до довоєнного рівня потрібно 10-12 років. Незважаючи на велику невизначеність і війну, Україна також переживає важливий процес трансформації. Наприклад, її кандидатура на членство в Європейському Союзі передбачає багато змін, які вже відбуваються в судовій, антикорупційній, регуляторній, фіскальній та регіональній політиці.

Вимушені антикризові заходи, запроваджені НБУ та урядом, "затиснули" українську економіку, хоча заради справедливості слід сказати, що спочатку ці заходи дозволили "приборкати" кризу і максимально запобігти її подальшому розвитку. Зараз є розуміння того, що ці обмеження потрібно поступово скасовувати (якщо дозволять передумови).

«Зазначимо, що об’єктивна реальність динамічно змінює традиційне розуміння загроз, а новітні методи поширення конфліктів та кризових ситуацій, вимагають, з одного боку, глибокого розуміння природи їх виникнення та оцінювання ризиків для важливих сфер життєдіяльності суспільства, з другого – здатності швидко адаптуватися та реагувати на зміни. Інакше кажучи, актуалізується важлива проблема оцінювання стійкості соціально-економічних систем різних рівнів, позаяк це сприятиме

формуванню спроможності своєчасно реагувати та запобігати потенційним загрозам, а відтак і швидкому відновленню після криз. Тобто, є сенс говорити про стійкість, яку доцільно сприймати «не тільки як сталий опір системи, але і як адаптацію до змін за збереження основних параметрів її функціонування та життєздатності»» [22].

Така ситуація вимагає невідкладного реагування на виклики, з одного боку, та прийняття нового підходу до розробки стратегічних орієнтирів та інструментів для їх реалізації з метою посилення відновлення та прогресу, з іншого. Більше того, сьогодні, через надзвичайну невизначеність, важко побудувати оптимістичні (або песимістичні) сценарії відновлення та розвитку регіону, навіть для короткострокових прогнозів. У цьому сенсі слід погодитися з думкою Е. М. Лібанової [47].

Індикаторами, що забезпечать відновлення економічного зростання і, відповідно, розвитку регіонів України, ймовірно, можуть бути наступні:

а) модернізація структури економіки та відновлення інфраструктури, пожвавлення економічної активності та стимулювання інноваційного розвитку регіональної економіки. Держава повинна відігравати ключову роль у відновленні економічної активності (це світова практика багатьох країн-переможців у післявоєнній відбудові):

а) державні інвестиції в пріоритетні види діяльності

б) державно-приватне партнерство для відновлення інфраструктури

в) національні програми підтримки бізнесу (регіональні програми підтримки бізнесу в умовах воєнного стану (позитивний досвід задокументовано у Львівській області [38])

г) державні гарантії за кредитами та компенсація відсоткових ставок; д) сприяння імпортозаміщенню та державні замовлення на закупівлю товарів і послуг.

б) розвиток багаторівневих систем управління.

Безумовно, відновлення місцевої автономії та адміністративних органів влади на окупованих територіях є важливим питанням, яке потребує

невідкладного вирішення. Лише "комплексний" розгляд різних типів територіальної стійкості дозволить здійснювати ефективне планування в умовах кризи та післявоєнної відбудови (включаючи передбачення негативних шоків та визначення рівня навантаження, яке вони накладуть на місцеву економіку), а також швидкий перерозподіл та мобілізацію фінансових ресурсів.

в) координація та ефективна взаємодія між системами управління регіональним розвитком України та ЄС, "ключовий фінансовий інструмент для підтримки відновлення, реконструкції та модернізації України в період 2024-2027 років (Український фонд, близько 50 млн. євро).

За попередніми оцінками європейських експертів, у перші сім років після вступу України до ЄС з бюджету ЄС може бути запрошено близько 186 млрд євро, а з так званого "фонду згуртованості" - 61 млрд євро.

Іншими словами, в процесі вступу до ЄС Україні доведеться навчитися користуватися фінансовими інструментами європейських інституцій за "власними правилами".

Для досягнення цієї мети Україна повинна впроваджувати економічну політику відповідно до Маастрихтських стандартів:

- Ціни мають бути стабільними, а рівень інфляції не повинен перевищувати середній показник трьох найбільш стабільних у ціновому відношенні країн-членів ЄС на 1,5 відсоткових пункти;

- довгострокові номінальні процентні ставки не повинні перевищувати процентні ставки трьох найбільш стабільних держав-членів більш ніж на 2 відсоткові пункти;

- відхилення в обмінних курсах не повинні перевищувати межі, встановлені механізмами обмінних курсів держав-членів.

г) створення нової регіональної політики для розвитку різних типів функціональних регіонів. У цьому контексті важливо зазначити, що Державна стратегія регіонального розвитку до 2027 року (наразі

оновлюється) визначає чотири типи регіонів з урахуванням територіальної орієнтації та безпекових підходів [13];

Підсумовуючи, можна сказати, що виклики, спричинені повномасштабною окупацією (безпека, інфраструктура, екологія, економіка, міграція тощо), є надто складними для пошуку простих і швидких рішень, що негативно вплине на розвиток регіонів України. До 2027 року політика регіонального розвитку має ґрунтуватися на принципах багаторівневого управління та передбачати модернізацію структури економіки і відновлення інфраструктури, удосконалення технологічних процесів виробництва товарів і послуг на інноваційній основі. Врахування комплексного територіального підходу до формування та реалізації регіональної політики, який включає чіткі механізми та заходи для кожного функціонального типу, також має бути враховано при формуванні стратегії регіонального розвитку України в нових реаліях.

Заходи з реалізації територіальної політики держави мають сприяти, насамперед, забезпеченню умов безпеки на всіх територіях, зміцненню обороноздатності держави та ефективному використанню її територіального потенціалу.

Фінансові ресурси для забезпечення реалізації регіональної політики мають бути наступними. З одного боку, слід чітко розуміти, що половина державного бюджету формується за рахунок допомоги міжнародних партнерів, а інша половина - за рахунок власних надходжень країни на фінансування збройних сил. Тому фіскальна та регіональна політика має бути побудована таким чином, щоб створити належні стимули та рівні умови для бізнесу та "економічного старту" відповідно до Маастрихтських стандартів, враховуючи при цьому вплив війни на регіональний розвиток та потенційне членство України в ЄС, наприклад.

ВИСНОВКИ

В підсумку можемо сформулювати наступні висновки:

- На сучасному етапі існує багато проблем у регіональному розвитку, які можуть бути вирішені лише шляхом зміни інституційного підходу до формування державної регіональної політики та основного механізму її реалізації - державної стратегії регіонального розвитку.

Державне управління регіональним розвитком в Україні має враховувати основні тенденції реформування процесу регіонального розвитку в країнах ЄС. Державна регіональна політика має формуватися так само, як і державна стратегія регіонального розвитку як базовий документ на певний період часу.

При створенні теоретичного підґрунтя для реалізації стратегії рекомендується звернутися до досвіду інших країн та проаналізувати механізми визначення пріоритетів та реалізації регіональних стратегій.

Об'єктом регіонального управління традиційно є територіальний соціально-економічний комплекс, який характеризується: наявністю певних територіальних меж, певним консерватизмом соціально-економічного розвитку, зумовленим спеціалізацією виробництва, наявністю інфраструктурного забезпечення (дороги, комунікації, житло, регіональні мережі тощо).

- Сталий розвиток в умовах глобалізації - це процес стабільного і передбачуваного створення умов для прогресивного функціонування об'єктів управління (держав, регіонів, адміністративно-територіальних одиниць, галузей і наднаціональних організацій) відповідно до довгострокової стратегії та з використанням методології системного підходу. У контексті раціонального функціонування державного регулювання регіональним розвитком вирішується завдання комплексного розвитку економічної, соціальної, екологічної та гуманітарної складових діяльності

адміністративно-територіальних одиниць з використанням наявних ресурсів при одночасному забезпеченні дотримання правових норм та основних принципів процесу глобалізації (недискримінації, пропорційності, субсидіарності, пропорційності та наднаціональності). Конституційна реформа України розроблена на основі довгострокових прогнозів та концептуальних засад сталого розвитку, спрямована на децентралізацію влади на основі трансформації адміністративно-територіального устрою, посилення ролі місцевого самоврядування, трансформацію економічних механізмів та створення підґрунтя для людського прогресу і розвитку особистості. Вона гарантує еволюцію адміністративних механізмів.

Багаторівневі структури управління, створені в ЄС, постійно розвиваються. Впроваджуються нові моделі та принципи регіонального управління, змінюються критерії їх ефективності, трансформуються політико-правові механізми регіонального управління. Багаторівневість процесу інституційного реформування та сформована інтегрована структура механізмів управління регіональним розвитком в європейських країнах, необхідні умови для процесів змін, які відрізняються від української практики та цілей адміністративної реформи, вимагають розробки унікальної методології узагальнення та адаптації зарубіжного досвіду в Україні.

- Для забезпечення сталої політики та сталого розвитку в Україні заходи з реструктуризації мають здійснюватися на основі комплексного підходу з належною координацією між центральними та місцевими органами влади, моніторингом та оцінкою прийнятих рішень. Водночас реалізація першочергових заходів з реструктуризації напряму залежить від дій військового уряду та його взаємодії з центральними органами влади, бізнесом і громадянським суспільством.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, метою державної регіональної політики України є забезпечення гідного життя людей в єдиній, децентралізованій, конкурентоспроможній та демократичній Україні, ефективне використання внутрішнього потенціалу та

особливостей регіону для забезпечення сталого розвитку країни. Метою є зменшення міжрегіональних та внутрішньо-регіональних асиметрій у соціальному розвитку та якості життя, створення можливостей для підвищення мобільності громадян України, сприяння соціальній, культурній, освітній та економічній єдності в країні.

- Враховуючи стан війни, яку веде Росія на території України, існує певне зонування території за ризиком підриву соціальної, економічної, фінансової та інвестиційної стабільності.

а) території, розташовані в тилових зонах, де ризик соціально-економічної дестабілізації є низьким;

б) громади в зонах бойових дій та прифронтових територіях

в) громади, звільнені від окупації

г) громади, що перебувають під тимчасовою окупацією Отже, очевидно, що заходи та програми регіонального управління, спрямовані на досягнення соціально-економічної стійкості, реконструкцію та розвиток, дуже різняться між собою.

Водночас механізми регіонального управління мають забезпечувати постійну співпрацю на всіх рівнях і будувати тісні відносини між державними та приватними суб'єктами, які мають спільні цінності та схожі погляди на регіональне відновлення та захист.

- У процесі реалізації політики фіскальної децентралізації пріоритет надається використанню доходів місцевих бюджетів за загальним фондом. Тому ця тенденція негативно вплинула на рівень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та знизила якість суспільних благ і послуг.

Позитивним аспектом фіскальної децентралізації в місцевих бюджетах Сумської області є зменшення значення коефіцієнта, що характеризує частку дотацій у загальній структурі доходів місцевих бюджетів та структурі міжбюджетних трансфертів. Проте в цілому місцеві бюджети Сумської області, які мають досить високий економічний та фінансовий потенціал,

характеризуються високою залежністю від фінансової допомоги з державного бюджету при формуванні фінансових ресурсів.

Наступним кроком комплексної оцінки рівня фіскальної децентралізації є безпосередній розрахунок бюджетних коефіцієнтів, що характеризують фіскальну стійкість зведеного бюджету Сумської області (табл. 2.2) (Додаток Г).

"На основі проведеного аналізу встановлено, що інтегральні показники бюджетної забезпеченості місцевих бюджетів Сумської області за 2018-2022 роки перебувають у межах нормального діапазону" [45].

Тому для певного типу фіскальної стабілізації необхідно розробити стратегію стабільного розвитку (розбудови бюджетної спроможності), яка передбачає посилення роботи місцевих органів влади щодо збільшення податкових та неподаткових джерел доходів бюджету за рахунок виявлення резервних фондів та використання альтернативних джерел наповнення місцевих бюджетів. Таким чином, незважаючи на воєнний стан в країні, бюджет Сум вважається профіцитним і фінансово стійким.

- Виклики, пов'язані з повномасштабною окупацією (безпека, інфраструктура, екологія, економіка, міграція тощо), є настільки складними, що не мають простих і швидких рішень, що негативно впливає на розвиток регіонів України. Політика регіонального розвитку до 2027 року базується на принципах багаторівневого управління і покликана забезпечити структуру економіки, модернізацію та відновлення інфраструктури, а також має вдосконалити технологічні процеси виробництва товарів і послуг на інноваційній основі. Врахування комплексного територіального підходу до формування та реалізації регіональної політики, з чіткими механізмами та заходами для кожного функціонального типу, також має бути враховано при формуванні стратегії територіального розвитку України в нових реаліях. Заходи з реалізації державної регіональної політики мають сприяти, насамперед, гарантуванню безпечних умов у всіх регіонах, зміцненню

обороноздатності держави та ефективному використанню внутрішнього потенціалу регіонів.

Фінансові ресурси для забезпечення реалізації регіональної політики мають бути наступними. З одного боку, слід чітко розуміти, що половина державного бюджету формується за рахунок допомоги міжнародних партнерів, а інша половина - це власні доходи країни, з яких фінансуються збройні сили. Тому фіскальна та регіональна політика має бути побудована таким чином, щоб, з одного боку, створити правильні стимули та рівні умови для бізнесу та "економічного старту" відповідно до Маастрихтських стандартів, а з іншого - врахувати вплив війни на регіональний розвиток, потенційне членство України в ЄС тощо. Потреба в цьому є.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Виступ Голови Національного банку Андрія Пишного під час пресбрифінгу щодо рішень з монетарної політики. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/vistup-golovi-natsionalnogo-banku-andriya-pishnogo-pid-chas-presbrifingu-schodo-rishen-z-monetarnoyi-politiki-16406

2.Відбудова України: принципи та політика / за ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_ 0.pdf

3.Ворона П.В. Регіон як адміністративно-територіальна одиниця верхнього рівня місцевого самоврядування, утворена після адміністративної реформи Франції. *Університетські наукові записки : часоп. Хмельниц. ун-ту упр. та права*. 2009. No 2 (30). С. 349–355.

4.Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ. 1997. 487 с.

5.Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

6.Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/

7.Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. К. : НІСД, 2010. С. 12;

8.Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. та ін. ; за наук. ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

9.Деякі питання об’єктів критичної інфраструктури: постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 1109. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1109-2020-%D0%BF#Text

10. Деякі питання фінансування робіт з відновлення зруйнованого майна та інфраструктури : постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2022 № 879. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2022- %D0%BF#Text
11. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 46-55. DOI:10.35774/app2022.04.046
12. За результатами експертних консультацій підготовлено проєкт оновленої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. URL: https://mtu.gov.ua/news/34849.html?fbclid=IwAR157iYJWuH5Yc rqOiLcaxxfrIH3mID0sYnj9qoJ6QPMnm-tCs-bKeoseQA
13. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» № 2389-IX від 9.07.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text ;
14. Звіт про виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України за 2018 рік. URL: https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/43940750-7557-11e9-ac50- d7a53d5522f0.pdf
15. Звіт про виконання Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України за 2019 рік. URL: https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/7a7a8a70-9b33-11ea-a907- 613681af3d32.pdf
16. Звіт про прямі збитки інфраструктури. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_ FINAL_Damages-Report-1.pdf
17. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К. : ГІСД, 2011. 80 с.
18. Кравчук В. (2016). Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: проблеми ефективності. К.: Порівняльно-аналітичне право.
19. Лахижа М.І. Модернізація публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 289 с.

20. Мельничук В. Імплементація принципів європейської хартії місцевого самоврядування в контексті децентралізації влади. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія.* 2019. № 13. С. 111–118. https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/view/5408/5751
21. Мельничук В. Чинники формування регіональної самоврядності в Україні. *Політикус*. 2021. № 6. С. 37–43. http://politicus.od.ua/6_2021/6.pdf
22. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу : аналіт. доп. / [В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін.] ; за ред. В. Г. Потапенка. – Київ : НІСД, 2023. 54 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/ files/2023-01/ad-stiykist-gromad-_1_gotove_0.pdf
23. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. К. : НІСД, 2011. С. 111-115;
24. Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності : Закон України від 12 травня 2022 року № 2254-IX. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/2254-20#Text
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 09.07.2022 № 2389-IX. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text
26. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710 і від 13 грудня 2017р. № 1071: постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 1026. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1026-2021-%D0%BF#Text
27. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#
28. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020- %D0%BF#Text

29.Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014- %D0%BF#n11

30.Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006- %D0%BF#Text

31.Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України : постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017 № 1071. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF#Text

32.Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : наказ Мінреінтеграції від 22.12.2022 № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z1668-22/ed20221231#n15

33.Про затвердження плану заходів з організації відновлення пошкоджених (зруйнованих) об’єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності на території Донецької та Луганської областей: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 1002-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2014-%D1%80#n7 https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text

34.Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України : постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 № 460. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/460-2015-%D0%BF#Text

35.Про затвердження Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них: постанова Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2022 року № 1159. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/1159-2022-%D0%BF#Text

36. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VII. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/389-19#Text
37. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text
38. Програма підтримки бізнесу у Львівській області. URL: https://loda.gov.ua/documents/17838
39. Рагімов Ф. Механізми державного управління регіональним розвитком у контексті сучасної парадигми сталого розвитку. Публічне адміністрування: теорія та практика : електронний зб. наук. пр. / редкол. : С.М. Серьогін (голов. ред.) та ін. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2017. No 1(3). 7 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ e-journals/Patp/2011_1/
40. Рагімов Ф. Теоретико-методологічні засади механізмів регіонального управління в умовах глобалізації. Наук. вісн. Акад. муніціп. упр. Зб. наук. пр. Серія: Управління. 2016. No 4. С. 111–115.
41. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. К. : НІСД, 2012. 96 с.
42. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості: зб. мат-лів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. К. : НІСД, 2011. 88 с.;
43. Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/ documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%9 6%D1%8F.pdf
44. Стрижеус Л. В. (2009). Формування регіональної політики соціально орієнтованого розвитку економіки / (кандидат екон. дис.). Львів.
45. Сумська військова адміністрація. Назва з екрану: https://sm.gov.ua/uk/oda.html
46. Україна може отримати 186 млрд. євро у перші 7 років після вступу в ЄС. URL: https://finclub.net/ua/ news/ukraina-mozhe-otrymaty-186-mlrd-ievro-u-pershi-7-rokiv-pislia-vstupu-v-yes.html

47. Чи є робота в Україні та яких зарплат очікувати. Інтерв'ю з директоркою Інституту демографії та соцдосліджень НАНУ. URL: https://hromadske.ua/posts/chi-ye-robota-v-ukrayini-ta-yakih-zarplat-ochikuvati-intervyu-z-direktorkoyu-institutu-demografiyi-ta-socdoslidzhen-nanu
48. ЯКОВЧУК, Ярослав. ФОРМУВАННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЕННЯ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ. *Актуальні проблеми правознавства*, [S.l.], n. 2, p. 78-86, oct. 2023. ISSN 2664-5718. http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1636/1696.
49. 50 млрд на відбудову України: в ЄП розповіли, коли відбудуться перші дебати. URL: https://suspilne.media/543109-50-mlrd-na-vidbudovu-ukraini-v-ep-rozpovili-koli-vidbudutsa-persi-debati/
50. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 років. URL: https://loda.gov.ua/ documents/49999
51. OECD. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance, OECD Multi-level Governance Studies, OECD Publishing, Paris, 2022. https://doi.org/10.1787/63a6b479-en
52. UKRAINE – Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022–2023. URL: https://reliefweb.int/ attachments/cc2f558c-7681-4457-bb5c-91b07fcc9b36/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf
53. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413